

اشاره

نقد آثار آموزشی که انتظار می‌رود، لاقلاً در بعضی زمینه‌ها با نقد سایر آثار ادبی و هنری متفاوت باشد، همه جنبه‌های تحلیلی اثر را در پناه «تأثیر آموزشی» آن تحلیل و موشکافی می‌کند. در این عرصه، کتاب رسانه‌ای آموزشی است، مخاطب آن فراگیر یا دانش‌آموز نام دارد، و محتوای آن لزوماً باید دانش پایه یا مهارت‌های معینی را تعلیم دهد. حتی در مورد طرح روی جلد و صحافی کتاب نیز، از همین زاویه باید قضاوت کرد و این همه، علاوه بر همه معیارهایی است که در نقد کتاب به طور عام، در نظر می‌گیریم. مفهوم «بررسی» در این مقاله، فراتر از مفهوم نقد و تجزیه و تحلیل انتقادی است. در نه زمینه موضوعی، معیارهایی به بررسی‌کننده کتاب پیشنهاد شده است تا به کمک آن‌ها بتواند، از اطلاعات کتابداری گرفته تا تأثیر روی مخاطب و حتی شکل ظاهری، کتاب آموزشی را بررسی کند و البته هرچه آموزشی‌تر واریسی کردن این معیارها، بر عهده خوانندگان علاقه‌مند است.

کتاب، آورنده‌ی حکمت و مواظب به خانه‌های شماست.
پیامبر اکرم(ص)

احمد غلامحسینی

معیارهای بررسی کتاب‌های آموزشی

بررسی کتاب یک توصیف، تجزیه و تحلیل انتقادی و ارزیابی از کیفیت، معنی و تأثیریک کتاب است. این بررسی می‌تواند روی اهداف، محتوا و صلاحیت کتاب متمرکز شود. نقد و بررسی کتاب یک گزارش یا خلاصه‌ای از کتاب نیست، بلکه واکنشی به نقاط قوت و ضعف مواد آموزشی تحلیل شده است.

بررسی کننده باید آنچه را که نویسنده سعی داشته انجام دهد، ارزیابی کند و ببیند او در این امر موفق بوده است یا خیر؟ راه و روش خاصی برای نوشتن بررسی و نقد کتاب وجود ندارد. بررسی های کتاب به شدت شخصی و تحت تأثیر عقاید منتقدان هستند. نقد بسته به هدف های آن، می تواند از ۵۰ تا ۱۵۰۰ کلمه باشد. در این جا معیارهای فرایند نوشتن یک بررسی ارائه می شود. این معیارها پیشنهادی هستند، نه رویه های رسمی که حتماً باید به کار برده شوند:

۱. ثبت اطلاعات ضروری مربوط به کتاب، شامل: عنوان، نویسنده، تاریخ اولین ویرایش، نوع آن، موضوعات عمومی آن، خصوصیات ویژه (طرح ها، رنگ، فرم و غیره) قیمت و بارکد.

۲. بیان و منظور و هدف اصلی نویسنده از نوشتن کتاب

گاهی نویسندگان هدف خود را در مقدمه اولین فصل ذکر می کنند و شما می توانید با پرسیدن این سؤال ها از خودتان، به درک هدف های کتاب نائل شوید:

۲-۱. چرا نویسنده این موضوع را بر موضوعات دیگر ترجیح داده است؟

۲-۲. کتاب از چه دیدگاهی نوشته شده است؟

۲-۳. آیا نویسنده سعی دارد: اطلاعات ارائه دهد، برخی روش ها را توضیح دهد، یا یک ارزش را به وسیله تجسم آن به خواننده بقبولاند؟

۲-۴. زمینه ها و شاخه های کلی موضوع چیست و در کتاب چگونه به آن توجه شده است؟ (به منابع بیرونی ارجاع داده شده است یا نویسنده به خلاصه کردن تجربیات خود پرداخته است؟)

۲-۵. چه کسی به عنوان مخاطب در نظر گرفته شده است؟

۲-۶. سبک نویسنده چیست؟ رسمی است یا غیر رسمی؟ سبک نوشته را به وسیله تعدادی از این معیارها ارزیابی کنید: انسجام، وضوح، اعتبار، میزان تأثیر، صحت کاربرد کلمات فنی، اختصار، وسعت دید، سیالی. آیا این موارد برای مخاطبان مورد نظر مناسب هستند؟

۲-۷. از بررسی دقیق جدول مفاهیم چه می توان فهمید؟ ممکن است این کار به فهم چگونگی سازماندهی و کمک در فهم عقاید اصلی نویسنده و چگونگی بسط آن کمک کند.

۲-۸. کتاب روی شما چه تأثیری گذاشت؟ آیا عقایدی را که قبلاً داشته اید، تغییر داده است، یا آن ها را تقویت کرده است؟

۲-۸-۱. کتاب با دوره آموزشی یا

خواسته های افراد چگونه ارتباط برقرار می کند؟

۲-۸-۲. چگونه تجربیات افراد

با موضوعات کتاب ارتباط داده شده اند؟

۲-۸-۳. کتاب برای تحقق چه هدف هایی

مناسب است؟

۲-۸-۴. آیا شما کتاب را به دیگران هم

توصیه می کنید؟

۳. بیان مضمون و رویکرد کتاب

۳-۱. مضمون و درونمایه: مضمون،

موضوع یا مقوله است و ضرورتاً عنوان کتاب را در بر نمی گیرد. معمولاً هم در یک جمله کامل بیان نمی شود. مضمون یک جنبه اختصاصی از مطالب مورد بحث را بیان می کند.

۳-۲. رویکرد: به معنی عقاید کلی نویسنده

در باره مضمون است؛ عقاید نویسنده درباره

نکات مهم، فلسفه نهایی کتاب، یا طرح نویسنده برای اثبات نظریه‌اش که آن را بدون استعاره یا دیگر اشکال مجازی زبان، در یک جمله اخباری بیان می‌کند.

۴. روش بسط موضوع

راهی را که نویسنده برای بسط تز خود برگزیده است؛ شامل ذکر مشاهدات با منابع مشخص و نقل قول‌ها. به طور کلی نویسندگان از روش‌های زیر، به طور اختصاصی یا ترکیبی، برای بسط موضوع استفاده می‌کنند.

۴-۱. توصیف: نویسنده به وسیله کلمات، تصویر محل‌ها و حوادث، و شرح جزئیات موضوع را شرح می‌دهد. توصیفات نویسنده به خواننده کمک می‌کند، جزئیات موضوع را درک کند.

۴-۲. داستانگو: نویسنده، داستان یک سلسله از حوادث را بیان می‌کند. معمولاً این کار بر اساس تقدم و تأخر رویدادها انجام می‌شود؛ البته ممکن است نظم رویدادها به خاطر طرح داستان، نقص شود. تأکید داستانگویی، چه در حالت تخیلی و چه در حالت غیرتخیلی، روی حوادث است. داستانگو آنچه را که اتفاق می‌افتد، بیان می‌کند و این هدف اولیه در بیان یک داستان است.

۴-۳. تفصیل و توضیح: نویسنده، توضیح و تحلیل را برای ارائه یک موضوع با شفاف ساختن یک ایده به کار می‌برد. در این روش، حقایق مربوط به یک موضوع یا عقیده، به صورت ساده و واضح بیان می‌شوند و این هدف اولیه در توضیح است.

۴-۴. استدلال: نویسنده روش‌های اقناع را برای پذیرش واقعیت از سوی خواننده واقع‌گرا و در مورد پرهیز از دروغ‌پردازی، به کار می‌گیرد.

هدف واداشتن مخاطب به باور یک عقیده و شاید عمل به آن است. استدلال بنا را روی نتیجه می‌گذارد و هدف اصلی آن، قانع کردن است.

۵. ارزشیابی کتاب از نظر تأثیر بر مخاطب

ارزشیابی کتاب از نظر جالب بودن، داشتن اعتبار، نداشتن جهت‌گیری وی طرف بودن، دقت و مناسب بودن برای مقصود خوانندگان، صحت و سقم استدلال‌های نویسنده و پاسخگویی یا واکنش به عقاید نویسنده.

با کدام عقاید موافق یا مخالف هستید و چرا؟

وضوح نتیجه‌گیری‌ها به طور منطقی از روی نشانه‌ها مشخص می‌شود. مضمون‌هایی را که در کتاب برجسته شده‌اند، توضیح دهید. ببینید، چه چیزهای قابل امکانی در کتاب پیشنهاد شده‌اند، چه نکاتی را مؤلف حذف کرده است یا چه مسائلی حل نشده، رها شده‌اند؟

چه نکات خاصی، متقاعدکننده نیستند؟

این کتاب را با سایر کتاب‌ها در زمینه موضوعات مشابه یا کتاب‌های دیگر در همان حد، مقایسه کنید. آیا این کتاب فقط یک بازنویسی از کتاب‌های قبلی است؟ به عبارت دیگر، تکرار اشتباهات در موقعیت‌های قبلی است. آیا منابع جدید، نتایج رویکردهای جدید نویسنده را توجیه می‌کنند؟

بخش‌های ویژه و نتایج مطالبی را که به نظر می‌رسد به کتاب ارزش ادبی داده‌اند، مقایسه کنید. ارتباط کتاب را با حوزه‌های وسیع‌تر بررسی کنید.

۶. جمع آوری اطلاعات درباره نویسنده
کوشش کنید، اطلاعات بیش تری درباره شهرت، شایستگی ها، نفوذ، زندگی نامه و... نویسنده پیدا کنید. هر اطلاعی که با بررسی کتاب ارتباط پیدا می کند و به تأیید صلاحیت مؤلف کمک می کند. آیا شما می توانید رابطه ای بین فلسفه مؤلف، تجربیات زندگی و نتایج بررسی کتاب پیدا کنید؟

۷. بررسی ظاهری کتاب
در صورت لزوم درباره شکل صحافی و صفحه بندی کتاب یادداشت بردارید. آیا کتاب طراحی واضحی دارد. آیا این موارد کمکی به درک موضوع می کند.

۸. بررسی ارجاعات
ارجاعات را بررسی کنید. آیا فهرست دقیق است؟ هر نوع یادداشت یا پانویس را بررسی کنید. آیا آن ها اطلاعات مهمی را ارائه می دهند؟ آیا آن ها نکات اصلی متن را توضیح یا گسترش می دهند؟ هر نوع فهرستی را که نویسنده ممکن است تهیه کرده باشد، بررسی کنید. چه نوع منابع اولیه یا ثانویه در کتابنامه وجود دارد؟ چگونه نویسنده از آن ها استفاده کرده است؟ نکات مهم حذف شده را یادداشت کنید.

۹. خلاصه برداری
پس از تجزیه و تحلیل و تفسیر محتوای کتاب، نظر نهایی خودتان را بیان کنید و توجه ویژه ای به پرداخت نهایی نویسنده داشته باشید. آیا خلاصه کتاب قابل قبول است؟
موضوعات اصلی و خلاصه کوتاهی از

نظرات نویسنده درباره موضوع ها، نکات اصلی و گفتار نهایی را فهرست کنید. از منابع خاص موضوع و نقل قول ها، برای پشتیبانی از نظرات خود استفاده کنید. اگر نظریه شما با یک استدلال خوب همراه باشد، گفتار نهایی (نتیجه گیری) شما می تواند به صورت طبیعی دنبال شود. نتیجه گیری می تواند شامل ارزیابی نهایی و یا بیان دوباره ایده و نظر شما باشد.

برخی ملاحظات زمانی که در بررسی نوع خاصی از کتاب ها اعمال می شوند، عبارتند از:
۱. ادبیات داستانی (نکته مهم داستان را بر ملا نکنید!)

- ۱-۱. شخصیت
- ۱-۱-۱. خاستگاه شخصیت ها چیست؟
- ۱-۱-۲. دیدگاه نویسنده نسبت به شخصیت ها چیست؟
- ۱-۱-۳. آیا شخصیت ها سطحی هستند یا عمیق؟
- ۱-۱-۴. آیا شخصیت ها وقایع را توسعه می دهند؟
- ۱-۱-۵. آیا شخصیت پردازی، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، صورت گرفته است؟
- ۱-۲. مضمون
- ۱-۲-۱. مضمون یا مضمون های اصلی کدامند؟

بررسی کننده
باید آنچه را که نویسنده سعی داشته انجام دهد، ارزیابی کند
و ببیند او در این امر موفق بوده است یا خیر؟

۱-۲-۲. مضمون‌ها چگونه ارتباط پیدا می‌کنند و بسط می‌یابند؟

۱-۲-۳. آیا مضمون‌ها قدیمی و آشنا هستند یا جدید و بدیع؟

۱-۲-۴. آیا مضمون اصلی کتاب آموزشی، روان‌شناسی، اجتماعی، تفریحی، یا... است؟

۱-۳. طرح داستان

۱-۳-۱. عناصر گوناگون چگونه در داستان مدیریت می‌شوند (برای مثال، حالت انتظار، بلا تکلیفی، نقطه اوج، فرجام داستان).

۱-۳-۲. چه ارتباطی بین طرح داستان و پردازش شخصیت‌ها وجود دارد؟

۱-۳-۳. با چه وسعتی و چگونه وقایع و حوادث داستان به سمت پیچیدگی و یا دوباره گشوده شدن بسط پیدا می‌کنند؟

۱-۳-۴. عناصر مبهم و نامشخص کدام‌ها هستند؟

۱-۳-۵. چه تدابیر دیگری برای ابهام‌زایی به کار گرفته شده است؟

۱-۳-۶. آیا طرح فرعی هم در داستان وجود دارد؟ این طرح فرعی چگونه با طرح اصلی ارتباط پیدا می‌کند؟

۱-۳-۷. آیا یک طرح اولیه یا ثانویه برای برخی عناصر داستان وجود دارد؟ (شخصیت‌پردازی، صحنه‌پردازی، سبک و غیره)

۱-۴. سبک

۱-۴-۱. نحوه برانگیختن تفکر در نگارش چگونه است؟ (به عنوان مثال: سادگی، وضوح)

۱-۴-۲. نحوه انگیزش عاطفی در نوشتن چگونه است؟ (برای مثال: شوخ طبعی، درک و طنز)

۱-۴-۳. نحوه انگیزش زیبا شناختی در نوشته‌ها چگونه است؟ (برای مثال: توازن و تناسب)

۱-۴-۴. تدابیر سبک‌شناسی چگونه بسط یافته‌اند؟ (برای مثال: استفاده از سمبل‌ها، دورنمایه، تشبیه، تمثیل)

۱-۴-۵. گفتار چگونه تأثیر گذار است؟

۱-۵. زمینه

۱-۵-۱. زمینه چیست؟ آیا زمینه نقش مهمی در کار برعهده دارد؟

۱-۵-۲. آیا زمینه یک تصویر ذهنی به وجود می‌آورد؟ چگونه؟

۱-۵-۳. چه چشم اندازی مورد استفاده قرار گرفته و آن‌ها چه تأثیری و اهمیتی دارند؟

۱-۵-۴. آیا رویداد داستان، تأثیر یا نفوذی روی شخصیت‌ها و یا طرح داستان دارد؟

۱-۶. شرح حال

۱-۶-۱. آیا کتاب تصویر کاملی از موضوع ارائه می‌دهد؟

۱-۶-۲. کدام بخش از زندگی بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته است؟ آیا این ترتیب قابل قبول است؟

نقد و بررسی کتاب

یک گزارش با خلاصه‌ای از کتاب نیست

بلکه واکنشی به نقاط قوت و ضعف مواد آموزشی تحلیل شده است

۳-۶-۱. باور اصلی نویسنده چیست؟
 ۴-۶-۱. موضوع چگونه سازماندهی شده است؟ (بر اساس ترتیب وقایع، مرور گذشته و غیره)
 ۵-۶-۱. آیا شیوه برخورد نویسنده با موضوع سطحی است یا این که به صورت وسیعی درباره آن به مطالعه پرداخته است؟
 ۶-۶-۱. از چه منابعی در آماده سازی بیوگرافی استفاده شده است؟
 ۷-۶-۱. آیا نوشته ها مستند هستند؟
 ۸-۶-۱. آیا نویسنده سعی در دستیابی به انگیزه های پنهان داشته است؟
 ۹-۶-۱. چه حقایق مهم تازه ای درباره زندگی، در کتاب به کار گرفته شده اند؟
 ۱۰-۶-۱. چه ارتباطی بین سیر موضوع با وقایع همزمان وجود دارد؟
 ۱۱-۶-۱. چگونه شرح حال نوشته شده بانوشته های دیگران درباره همان شخص مقایسه می شود؟

۷-۲. آیا نحوه ارائه سطحی است یا عمیق؟
 ۸-۲. کتاب برای چه گروهی نوشته شده است؟ (متن آموزشی، اطلاعات عمومی، برای اندیشمندان و...)
 ۹-۲. چه حجم از کتاب به بیوگرافی اختصاص دارد؟
 ۱۰-۲. آیا بر تاریخ اجتماعی یا تاریخ سیاسی تأکید شده است؟
 ۱۱-۲. آیا کتاب ویرایش مجدد شده است؟ در مقایسه با چاپ اول، تغییرات آن را چگونه ارزیابی می کنید؟
 ۱۲-۲. آیا داده ها به صورت تفصیلی به کاربرده شده اند؟ آیا استفاده هوشمندانه بوده است؟
 ۱۳-۲. آیا نقشه، تصویر و چارت (نمودارها، نقشه ها، جداول) در کتاب وجود دارد؟ آیا کاربرد و چگونگی ارائه آن ها ارزیابی شده است؟

۳. شعر

۱-۳. آیا این شعر یک کار قوی، خلاقانه و منحصر به فرد است؟
 ۲-۳. چه نوع شعری در دست بررسی است؟ (حماسی، عاشقانه، مرثیه)
 ۳-۳. از چه طرح شعری در آن استفاده شده است؟ (قافیه، وزن، صنایع ادبی، استعاره، ...)
 و با چه تأثیری؟
 ۴-۳. محور توجه در شعر چیست؟ آیا تأثیر آن به صورت آشکار است؟

۲. تاریخ و دیگر متون غیر داستانی
 ۱-۲. کتاب به کدام موضوع اختصاصی یا دوره زمانی خاص پرداخته است؟
 ۲-۲. شیوه ارائه از اول تا آخر چگونه است؟
 ۳-۲. چه منابعی مورد استفاده قرار گرفته اند؟
 ۴-۲. آیا مطالب (کلی و جزئی) دارای اعتبار هستند؟
 ۵-۲. آیا سبک کار، گزارش نویسی است یا نویسنده سعی در نوشتن تفسیری داشته است؟
 ۶-۲. باور اصلی یا عقیده نویسنده چیست؟

منبع:

<http://www.lave.ca.76/library>